

Disputa a népiségről

Közügy és irodalom gazdag és változatos viszonyában szükségszerűen kulcsszavak alakulnak ki és rögződnek tudományos igényű megjelölésre. A tisztánlátás időnként megkívánja a közkeletűvé vált szókinccs ellenőrzését, és senki sem érti félre, ha megszólal az irodalomtörténész, s esetenként „racionálisabb megnevezést” kíván, amint ezt legutóbb Láng Gusztáv is tette *Közügy és tudomány* című, a *Korunk* 1975. 8. számában közölt cikkében. Ami a „népiség” fogalmát illeti, legfeljebb annyi a megjegyezni való, hogy ez a ma már általános kifejezés egyáltalán nem csak az én publicisztikámból „közismert”, hanem írásaimba is az irodalomtörténeti gyakorlatból került be. Itt tehát legfeljebb a kellő tájékozódásra van szükség, ami azonban Láng Gusztáv szerint e fogalomból levezetett ellentétpár, mármint a „gyökeresség” és az „elidegenült sznobság”, lehet — nálam is, másnál is — jelzője valamilyen jelenségnek, no de irodalomtörténeti műszóvá eddig még nem toltá fel senki.

Az első kifejezés a latinból is gyakran átvett „radikális” változataként már az első hazai magyar lap, az 1790-es *Erdélyi Magyar Hírvivő* terminológiájában eszmei követelményt jelzett, célozván a megvilágosodástól remélhető hazai tudományosságra, s a mai szóhasználatban sem több, sem kevesebb, mint az „eredeti”, a „reális”, a „valóság”, a „konkrét” jelzőkkel is illelhető igaz. Az utóbbi évek vitái során valóban nemegyszer ez a szó is szerepelt az elidegenedés, a valóságon kívüliség való vagy vélt veszélyével szemben, de máig sem világos, hogy miért horkant fel ez vagy az a vitafél a szóban rejlő s éppen a képszerűséget adó metafora hagyományos használata ellen. Egy bizonyos: az irodalomtörténetírásban korvagy műmeghatározó szakkifejezésként fölösleges, egyszerűen azért, mert olyan követelményt jelez, amely magának az irodalmi értéknek általános tulajdonsága, s így nem az irodalmat vágja ketté, hanem a nem-irodalmat választja le magáról az irodalomról, a valamit kifejezőt a semmit ki nem fejezőről. Lehet valami „népi”, de nem eredeti, hanem csak utánzat, üzleti fogás, giccs, tehát nem „gyökeres” (hogy a régi képnél maradjunk), s lehet valami eredeti, hasonlatunkkal élve közvetlen forrásokból táplálkozóan „gyökeres” irodalom, bár nem „népi”, hanem akár egy szűkebb vagy nem is a „nép” fogalmkörébe tartozó közösség jó kifejezése, esetleg egy teljesen a közügyeken kívül álló egyedi megnyilvánulás, már ha a valóságból kapta nedveit.

Ugyanílyen csak jelző értékű kifejezés a „sznob” is, a felületes, a kötetlen, a nem eredeti, a csinált, a hamis, az utánzott értelmében. Lehet és van is „népi” giccs, divat után tájékozódó népieskedés, ez a jelző sem kötődik tehát az irodalom egyik vagy másik ágához, vonulatához. Nem kell a sznobnak mindig „elidegenült”-nek sem lennie, akadáhat divatfi, frázor a hazafiaskodásban, a regionális értékek sablonossá tételében is. Hogy egy-egy szakaszban az elmaradt vidék és táj városimádata avagy Nyugat-rajongása vonzza-e az utánzót, a másodlagost, vagy éppen séggel a provincializmus betyárdivatja kerekedik-e felül, az ugyan társadalomtudományosan, művelődéstörténetileg, lélektanilag mérlegelhető, irodalomtörténetileg azonban mégiscsak az az elsődleges, ami ama szakasz valós, őszinte, éppen ezért emberi értékű kifejezése, amiben sajátosan termelődik újra az írásművészet. A „gyökeres”—„elidegenült sznob” ellentétpár kifejezhető sokféleképpen, lehet az eredeti és utánzott, a sajátos és jellegtelen, a kifejező és kifejezéstelen, a reális és mesterkelt ellentétpárja (a sor folytatható), de mindenképpen értékjelző, nem pedig irodalomtörténeti osztályozás. Nem is vezethető le tehát egyedül a „népiség” fogalmából: azon belül is, és minden más irodalomtörténeti csoportosuláson, körön, irányzaton, iskolán belül is jobbat vagy rosszabbat helyez szembe egymással.

Égészen más a „népiség” irodalomtörténeti kategorizálása. Itt különbözhetnek a véleményeink, de nem hiszem, hogy az irodalmi mű elsődleges (forrásértékű), avagy másodlagos és hetedleges (másolt, művi) jellege körül ellentétbe kerülnek Láng Gusztávval, akinek művészi értékítéletét alapvetőnek ismerem. A magát népi-nek valló vagy annak minősített irodalom nem kizárólagos értelemben azonos

magával az irodalommal, hiszen akkor nem is volna szüksége megjelölésre, annyi azonban bizonyos, hogy jelentős irányzat, melynek egész menete, határa, más irányzatokkal való egybeesése vagy különbözése azoktól még nem eléggé felmért, nem is szólva arról, hogy bírálata is még folyamatos, nem végleges. Lényege nyilvánvalóan a néphez való viszony mind nyelvi, mind táji, mind szociális értelemben, s nem függetlenül a nép és nemzet, nép és tömeg, nép és nemzetköziség fogalmi viszonyulásaitól. A *magyar irodalom története* Sötér István és Szabolcsi Miklós szerkesztette kötetei megkülönböztetnek „népiesség”-et mint a nemzeti-polgáriusult irodalom kibontakozásában szereplő népies-nemzeti irányzat jellemzőjét, s a differenciálódás során elhaló „népnemzeti” irodalomtól függetlenül, s Adyra, Móriczra egy mondatban hivatkozva számolnak be a két világháború közt kialakuló „népi” irodalomról (idézőjelbe téve a jelzőt), Király István azonban 1970-es Ady-monográfiájában már beszédesebb, s a „népnemzeti” elhalása és a népi írók közé beiktatja Ady Endre „népiség”-ét, is, leszögezve: „...végbement a népiesnek — illetve az azóta megtörtént jelentéshasadást tudomásul véve —, a népinek a rehabilitációja. A fogalom — Petőfi óta először! — ismét a demokratikus törekvésekkel kapcsolódott egybe. Tartalmi népiességgé vált formai helyett. Visszanyerte igaz értelmét. A jövő készítésének, a haladásnak lett ismét vezérszava.” Az elvidékesítő, úri népiességgel s annak újabb, nacionalista változataival szemben az etnikailag értelmezett népfogalmat az új forradalmi hullám kiemeli az uralkodó osztályok megtévesztő frazeológiájából. „Aki tehát — írja Király István — a faji-vérségi magyarázattal szakítva, osztályszerű szemléletre tért át: szükségszerűen falusiaságából is kioldotta a népiség fogalmát. Átfogó — népfrontos — értelmezést kapott annál a szó. S Ady Endrénél ez történt meg.”

Lehet, hogy itt a „népfrontos” szó sejtető előlegezés, én talán az egykorú lenni „népforradalmi” kifejezést használnám, de mindegy, Király István jogosan veti vissza Adyga a szocialista terminológia egy olyan szavát, amely pontosan fedi a munkásmozgalom és az akkor még számbeli többségben torlódó paraszti milliók történelmi mozgásának (és mozgatásának) egybetartozását, s egyben jó célzás arra, hogy a „népi” kifejezés az antifasiszta *népfront*, majd a szocializmusba átvezető *népi demokrácia* (nálunk Romániában ehhez járulónak a Magyar *Népi Szövetség*) meghatározásában is milyen félre nem érthető szerepet játszik. Láng Gusztáv tehát nem téved ott, ahol a „népiség” fogalmát mint a közügy és irodalom egyik — történelmileg jelentős — kapcsolatát kiemeli, s a népfront folytatásaként a nemzeti-szocializmusra vonatkoztatja. S mert nem szeretjük a merev kizárólagosságokat, tegyük itt hozzá, hogy maga az irodalom nemcsak ennek a vonalnak (s benne, eligazítóan, s szocialista irányulásnak) a művészi megvallásából, irodalmi síkon való kirajzolásából áll. A múltból átmenthetünk bármily más irányzatból vett szép értéket, mint ahogyan ma is lehetséges, szabad és elismerendő a közvetlenvalós népi elkötelezettségeken innen és túl emberi érték, ha máshol nem, hát a vívódó, kereső, magába forduló és lélekbeli eredményekig feszülő individualizmus, avagy éppenséggel egy világképben jövőt villantó fantázia-kísérletezés hullámhosszain. Viszont egyáltalán nem előírás, nem kívánt, nem is okos a „népi”, a „népfrontos” irodalom bármilyen szembeállítását más művésziskolákkal és témakörökkel, ha a humánnum alaphangja közös.

Lelkismeretem szerint nem én vétettem ez ellen az együttélés, egymásrahatás, párhuzamosság ellen. Nem én zavartam meg az irodalom teljességét, ellentétben a pártos népfronti felfogással. Időnként kísért a vád, hogy valamelyes „népi—urbánus” szembeállítással szétszaggatják az irodalmi életet, s nem először hegyezi ezt a vádat — ezúttal nagyon óvatosan — éppen velem szembe Láng Gusztáv. Nem értem. A polgári humánnum íróit, a helikonistákat, talán én hallgattam el? Ellenkezőleg, Láng Gusztávval és másokkal együtt részese voltam annak a folyamatnak, amely szektás átkok alól feloldotta Kuncz Aladár vagy Kós Károly, Dsida Jenő vagy Bánffy Miklós alkotásait. S talán én közösítettem ki Tamási Áront két évtizedre az irodalomoktatásból? De tovább: én bélyegeztem meg nacionalistáknak a két világháború közt fellépett népi írókat? Bírálni igen, mint az irodalom közügyi vonatkozásait feltáró publicista mertem visszautasítani a jobboldali eltévelyedéseket vagy akár a nemzethalál pesszimizmusát, s kifogást emeltem a harmadikutasság bármely formája ellen, de ha bíráltam, értük küzdöttem, népi-paraszti szövetségek megnyerése volt a célom a marxi—lenini meggyőződés, pártunk dokumentumai szellemében, s elégtételetem, hogy a mai szocialista nemzeti és nemzetiségi irodalom (egységesen véve az összes művészi irányzatok esszenciáját) nélkülük ma már el sem képzelhető. Vagy talán én léptem fel Gaál Gábor „idealista beütései” ellen, elakasztva egyik legnagyobbunk fejlődésivét? Ha már olyanokat keres, akik irodalmunk kettévágói vagy megharmadolói, s még ma is fontos számára ez a számonkérés, ám keresse őket ott, ahol kell, s ne rajtam. Publicistaként mindig

ama irodalmi egység szemlélet mellett állottam ki, amely visszautasítja a kitagadásokat, s haladás, szépség népszolgálatában össze is tudja egyeztetni bárki emberi hozzájárulását a helyben és időben, nyelvben és sorsban, társadalomban és esztétikában közös korigény kielégítéséhez.

Amit viszont szívesen fogadok, az az irodalomtörténeti dialógus. Láng Gusztáv három ponton is vitába bocsátkozik az irodalom közügyi vonatkozásait fejtegető cikkemmel, s a fennforgó kérdések helyes megoldása mindkettőnk s maga az irodalomtörténet számára is csak hasznos lehet. Vegyük sorra:

1. Felfogásbeli ellentét van köztünk Benedek Elek irodalomtörténeti értékelésében. Nos, valóban, a tankönyvi beállítások mások, mint az én feltételezéseim. Az az író, aki romantikus antikapitalizmusát nem város- és civilizációellenességre, hanem a falu korszerű emancipációjára és az iparosodásra építette, irodalmi megnyilatkozásaiban nem hamisította idillé a valóságos parasztvilágot, hanem megmutatta (a millennium úri mámorával kiáltó ellentétben) a nyomor, az elnyomás és a kivándorlás tragédiáit, aki évtizedeken át éles publicisztikával támadta a tőkés-földesúri világ liberális szólamaiban a durva népellenességet, szerintem nem sorolható a „népvezetési” iskola végére, inkább előrejelzője — rendben van: *népbarát* szinten — annak a „népiség”-nek, melyet ma Király István Ady és Möricz Zsigmond irodalmára tekint jellemzőnek, már a népi írók előtt. Ugyanígy visszaszámolható Benedek Elekig a különben már előtte is kedélyeket borzoló kozmopolita-vita, de egyáltalán nem abban az értelemben, hogy Benedek Elek a világ haladásával, a városos fejlődéssel állította volna szembe a maga népmese- és népnyelv-kultuszát, hanem éppen ellenkezőleg, azért, mert egy haszontalan külföldi gyermekirodalom lemásolását leplezte le, s nyújtott helyébe honi műveltséget. Nos, szavakon ne akadjunk fenn. Láng Gusztáv sem azonosítaná a Benedek Elek fellépéseiben kifogásolt behozatalt a modern városi kultúrával, mert bizony tényleg sehová sem tartozó zagyvaságról volt ott szó, s az ellen mégiscsak tiltakozom, hogy Benedek Elek szülőföld-szeretetét, az ő népi hazafiságát a liberális kormányzatok sovinizmusával, a grófok és tőkésék csendőrialmát szolgáló úri hazafiaskodással tévezzék össze.

Láng Gusztáv mindenestre úgy tanulta, hogy Kiss József és lapja, a *Hét*, jelenti az előjátékot a *Nyugat* és Adyék fellépése felé, s nem kételem, hogy a nagyváros jelentkezése az irodalomban egy időre itt nyilvánult meg a legstílusosabban. Az is lehet, hogy Tolnai Lajos harca Kiss József ellen vagy Ady Endre el is ismerő, de meg is bélyegző verse, *A vén szakállas*, vagy késői keserű kifakadása a világháborút egy időben kiszolgáló „Gyóniék és Kiss Józsefék” ellen irodalomtörténetileg nem csökkenti azt az átmeneti jelentőséget, amit a *Hét* a feudális szellemiséggel és provincializmussal szemben még a múlt században jelenthetett, de nekem Benedek Elek konfliktusa az őt gúnyoló és politikai ellenségeit kiszolgáló *A Héttel* elég arra, hogy Kiss Józsefnek a polgárisodást éltető s Benedek Eleknek a székely kivándorlást sirató közügyiségét megkülönböztessenem, s Ady történelmi demokratizmusának — és idevágó irodalmi szerepének — előzetesét Benedek Elek eredendő népiségében lássam. Erre következtettem az Ady-összesben megtalált tulajdonképpen Benedek-cikk kiemelésekor is, nem tartván véletlennek, hogy a fiatal Ady az idősebb Benedek Elekből „ollóz”, s a stílus- és témarokonság, szempontazonosság ezt a névtelenül újraközölt cikket Ady-szövegnek foghatta fel. Bizonyára nem véletlen az öreg Benedek Elek kiállása sem a költő mellett az erdélyi Ady-vitákban. Az öreg Elek apó „fiai”-ból verbuválódik a székely népi írócsoport, s a „népiség” mai erdélyi képviselői belőlük és Salamon Ernő népi-proletár költészetéből merítenek a folytatáshoz.

Ha ez nem elég, éppen irodalomtörténezeinktil várom, hogy a közügyileg megvilágított témát esztétikailag és irodalomtörténetileg is megvilágítsák.

2. És hogyan is állunk Ady meg a polgári radikálisok konfliktusával?

Láng Gusztáv itt bekanyarodik a közügybe, s nem is tudom, vajon balos előítéletek szellemében köti-e Ady Endrét a polgári radikálisokhoz (volt már, aki „kispolgári”-t mondott), avagy az egykori (fiatal) Déry Tibor elmarasztalásával teszi meg az „utolsó nemzeti költő”-nek. Dogmatizmus és liberalizmus egyaránt szembeszáll Ady „népfrontos” proletár és népi-nemzeti forradalmiságával, holott a valóság az, hogy a Nyugatért lelkesedő költő egy idő után szembefordult a nyugatossággal, s ebben a benső fordulatában érthetően feladta a „jásziság”-ideált is, nem fogadva el a német Mitteleuropa-tervhez való igazodást. Az eszmék kölcsönhatásában természetesen Ady s az utána következő nemzedék is sokat kapott a polgári radikalizmustól, de eredeti pályáivuk áttört annak korlátain, s éppen a „népiség” volt az, amivel meghaladhatták. A költő és a politikus nem állt szemben egymással Adyban, s ha egy irodalomtörténész nem szívesen mélyül el a politológiától elválaszthatatlan konfliktológia tényeibe, annál nagyobb

elégítéssel vegye — s itt derül fel Láng Gusztáv igaza —, hogy Léda-korszak vagy Bertuka-korszak, nyugatosság vagy Nyugat-ellenesség, polgári demokratikus felvonulás vagy népi-proletár kiállás szebbnél szebb verseket csiholt ki a költőből.

3. Ami pedig az „ellentéző fordulatok” kiküszöbölését illeti, József Attila és a Szép Szó esetében, nem tudom, mit keres Láng Gusztáv szövegében a *fordulatok* kifejezés. Hogy a szintén „népfrontos” és népporradalmár költő nem mindenben azonos a polgári humanista jellegű antifasiszta lappal, bár annak egyik szerkesztője, ez nem az én véleményem, hanem a marxista irodalomtörténet általános felfogása, fordulatról azonban itt nem volt szó. József Attila beleélete magát a világnézetétől távol álló környezetbe, hiszen utolsó életszakaszának költői alkotása itt kedvező lehetőségekre, kellő méltatásra és támogatásra talált, s József Attilára emlékezve én sem mondok egyebet. Hogy mennyire nincs szó — sem nálam, sem másnál — „fordulat”-ról, eléggé elárulja Vas István, aki a *Kortársban* közölt emlékiratában (*Mért vijjog a saskesélyű?*) el is ítéli, meg is bocsátja Szép Szóék „urbanizmus”-át, de megütközését idézi, amiért József Attila akkoriban önmagának ellentmondóan „polgárosodás”-ért és „humanizmus”-ért emelt szót olyan általános megfogalmazásban, ahogyan azt „Zsolt Béla vagy Ignó Pál is leírhatta volna...”. Ismertem József Attilát akkor, amikor még közös „népi” fronton tervezgethettünk (a Bartha Miklós Társaságban), s innen is út vitt a munkásmozgalomhoz, a költőt „balról” ért támadások azonban bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy végül a polgári haladónál találjon menedékre. Szép Szóékkal együttműködött, alkalmilag szótárakat is használhatta, de népi-plebejus teljességében nem vált velük azonosná, sem javukra, sem ellenükben nem jelezve „fordulat”-ot. Ívelt a maga szuverén költői pályáján, s abban egyetértett az irodalomtörténésszel, hogy ez a fontos és döntő. Szóban forgó cikkem különben — egy József Attila-versválogatás bevezetője — erről szolt.

A fogalmak tisztázásával nyilvánvalóan nem új vitákra akarjuk hergelni egymást, hanem a közös öntudat, önismeret kialakításán fáradozunk. Maradjon is távol tőlünk a régi, fölösleges és áltételekkel pettyezett „kozmpolitá”- vagy „gyökér”-vita. Állapodjunk meg abban, hogy a napjainkban oly gazdag „népiség” mint irodalmi irányzat közügyileg jelent pluszt, művészileg azonban ugyanolyan esztétikai megítélés alá tartozik, mint bármely más, vele egyidőben formálódó irodalomtörténeti irányzat, s hogy eredeti-e avagy utózenésű (ebben is adódhat szerep és érték), az nem az irányzatok, hanem a művek megkülönböztető jegye. Szabadon vitatkozhatunk Benedek Elekéről, Adyról vagy József Attiláról, egyikük feldolgozása és értékelése sem lezárt, a közügyi szempont azonban éppen hármójuk esetében nem hanyagolható el, lévén népi-plebejus sodrásuk politikai jellegű. Végül: ne vesszünk össze — s itt vigyázzunk, hogy régi kerékvágásba vissza ne csúszunk — a „kozmpolitizmus” kifejezés esetleges használata miatt sem, hiszen szocialista emberségünk nemcsak nacionalizmussal-sovinizmussal-provinciálizmussal, hanem világpolgári utópizmussal, a valóságtól való elidegenedéssel szemben is cselekvő honiságra és egyetemes emberi felelősségre, vagyis népi-nemzetiségi helytállásra és élő nemzetköziségre kötelez. Kozmpolitizmus és nemzetköziség pedig nem ugyanaz: az első nemzetet-nemzetiséget ad fel, a második népek egyenlőségét és testvériségét szorgalmazza. Ennyi etikai tartást az irodalomtörténet közvetlen közügyi vonatkozásokon innen és túl is számon kérhet.

Balogh Edgár

Fiatal költők ürügyén

1. Vallomás az elveszett távlatról

Be kell ismernünk: mi, néhány évvel fiatalabbak a második Forrás-nemzedék bűvöletében nőttünk föl. Ha még nem is voltunk eléggé érettek ahhoz, hogy fölzárkózhassunk soraikba, de homályosan, körvonalazatlanul ott kísértettek bennünk is azok a gondolatok, vágyak, igények, amelyeket ők fogalmaztak meg számunkra, tehát megismertettek önmagunk megfogalmazhatatlannak vélt sejtéseivel. Rácsodálkozással olvastuk őket, fedeztük fel minden versükben nemcsak a nekünk-, hanem az értünk-valót is, mert pontosan és költőien fogalmazták meg igazságukat és — ma már tudjuk — tévedéseiket is. Akkor úgy éreztük, fontosabbak számunkra, mint a klasszikusok, mert a költő, bármilyen legyen életművének értéke és sorsa az utókorban, mindig a saját korához szól elsősorban, utóélete csupán csak adalék fontosságához, mégha ez az adalék olykor szophoklészi mércével mérhető is.